

Теоретико-правовий аналіз понять «національна безпека» і «державна безпека»

В.В. Чумак

кандидат юридичних наук, доцент, народний депутат України, заступник голови Комітету Верховної ради України з питань запобігання і протидії корупції

Б.В. Бернадський

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, Університет економіки та права «КРОК»

У статті розглянуто еволюцію поглядів на трактування національної безпеки та державної безпеки. Відповідно до цього аналізуються їх трансформації у постбіполярний період.

Ключові слова: національна безпека, державна безпека, нація, держава, стан, здатність, загроза.

В статье рассмотрена эволюция взглядов, касающихся национальной безопасности и государственной безопасности. Соответственно анализируются и их трансформации в постбиполярный период.

Ключевые слова: национальная безопасность, государственная безопасность, нация, государство, состояние, способность, угроза.

This article examines the evolution of views on the interpretation of national security and state security. According to this the analysis of their transformation in the post bipolar period has been given.

Key words: national security, state security, nation, government, state, capacity, the threat.

Постановка проблеми

У системі пріоритетів політики будь-якої держави безпекові питання відіграють чільну роль. Безпека є однією з характеристик і умов функціонування і розвитку соціальних, економічних та інших систем. Це одна з фундаментальних потреб соціуму. Зважаючи на еволюцію ролі та значення держави як соціально-політичного інституту взагалі й державного суверенітету зокрема, ретельне вивчення понять «національна безпека» та «державна безпека» стає однією з найбільш актуальних і дискусійних тем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Закономірно, що ця тема завжди привертала увагу багатьох дослідників, зокрема В. Пилипчука, І. Храбана, Г. Новицького, Л. Радовецьку, С. Васильєва, С. Дьякова, Д. Балусєва, які вивчали загальні підходи, філософські практикування, історичні паралелі.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Потребують доопрацювання питання

відмінності термінів «національна безпека» і «державна безпека».

Формулювання цілей статті

Автори мають на меті розглянути основні погляди стосовно двох понять безпеки, окреслити їхні відмінності від поширених нині трактувань, запропонувати свій погляд на суть цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження

Концептуальні зрушення в усвідомленні поняття «безпека» зумовили пошук нових підходів до її проблем. Нині можемо вести мову про фактичну підміну понять деякими дослідниками, коли державна безпека замінюється національною. Іноді й справді ці два терміни важко розмежувати. Зрештою, як показує історія, нації формувалися здебільшого під захистом держав.

Однак це далеко не тотожні терміни. Так, І. Храбан зауважив, що ототожнення цих двох відмінних понять створює загрозу утвердження пріоритету інтересів держави над інтересами народу [1, с. 9]. На нашу думку, визначальним чинником

такого стану справ є подальший розвиток інтеграційних процесів, що розвиваються у руслі неофункціонального вчення. На сьогодні державна безпека – це окремий аспект національної безпеки, можна сказати, її підсистеми. Водночас – це ключовий елемент національної безпеки.

Поняття «безпека» традиційно виводиться від латинського «*securitas*» (без турботи, страху) і фактично завжди стосується певного стану суб'єкта, при якому той не відчуває для себе загрози чи може ефективно їй протидіяти. Що ж до державної безпеки, то її захист існував з давніх-давен. Тривалий час вона усвідомлювалась як вузько воєнна і зовнішньополітична та зводилася до захисту країни від зовнішніх ворогів, безпеки державних інституцій, боротьби з внутрішнім ворогом. В основі всіх уявлень про безпеку лежали поняття «боротьби» та «співробітництво». Загалом, у давнину усвідомлення безпеки не виходило за межі звичних уявлень і трактувалось як відсутність небезпеки чи зла для людини.

Попри те, що держава вживала заходів задля забезпечення своєї безпеки з найдавніших часів, вести мову щодо відповідної термінології та навіть інституційного закріплення цієї діяльності ми не можемо. У термінологічному словнику, що відображав набутий досвід державних органів, еквівалента поняття «державна безпека» тривалий час не було. Тож варто погодитися із С. Соловйовим, який, щоправда, з іншої причини сказав досить афористично і мудро: «Немає слова, отже, не було й чіткого поняття, не склався і самий предмет цілковито» [цит. за: 2, с. 9].

Про спробу осмислення державної безпеки як явища можемо говорити з появою вестфальської системи міжнародних відносин, коли й з'явилося поняття національної держави як суб'єкта міжнародних відносин, наділеного суверенітетом, що докорінно відрізнявся від попередніх династичних уявлень про державу і суспільство.

Саме тоді здійснювалися й певні спроби теоретичного розроблення цього поняття. Досить цікаву версію запропонував один

із основоположників теорії поліції Й. Зоннефельс. Він вважав, що безпека – це такий стан, за якого нікому не варто нічого боятися. Стан держави, за якого немає побоювань, становив суспільну безпеку [3, с. 10].

Щодо власне державної безпеки, уявлення залишалися відверто архаїчними. Аналіз кримінального законодавства дає нам підстави вважати, що державна безпека зводилася передусім до безпеки династії, яка розглядалася як символ суверенітету. Такі уявлення зберігалися навіть на початку ХХ ст. Так, у тлумаченні державної зради в Російській імперії законодавець наголошував, що при кваліфікації державних злочинів першочергова увага звертається на факт порушення присяги у дотриманні підданської вірності. Усі інші злочини впливали з цього [3, с. 108].

На рубежі ХІХ-ХХ століть в очікуванні політичних криз і початку бойових дій відбулося загострення таємної боротьби між державами. Одним з елементів цього явища стала спроба урядів багатьох держав систематизувати окремі заходи, спрямовані на захист держави. Певні кроки в цьому напрямі було зроблено при підготовці «Декларації про правила ведення війни» на Брюссельській конференції в 1874 р. [4, с. 83].

Згодом російський учений І. Тарасов започаткував дослідження проблем забезпечення безпеки через аналіз загроз, які поділив на загальні та приватні. Водночас він не виділяв чітких відмінних ознак, що дали б змогу розмежувати та згрупувати засоби боротьби з цими двома видами загроз. З цього приводу А. Малигін зауважував, що «через специфіку історичного розвитку суспільства і влади, термін «державна безпека» усвідомлювався значно ширше – як безпека суспільства» [цит. за: 5] Тобто сучасні уявлення про національну безпеку далеко не є чимось новим.

Щодо самого терміна «державна безпека», то вперше дотично про це йшлося в «Положенні про заходи щодо охорони державного порядку громадського спокою», прийнятому в Російській імперії 14 серпня 1881 року. Аналіз правозастосов-

ної практики дає змогу нам стверджувати, що законодавець, не використовуючи самого терміна, запропонував свій погляд на державну безпеку, який певною мірою передував відповідному тлумаченню радянських учених, про що йтиметься нижче.

Особливого поширення термін «безпека» набуває на початку ХХ століття. Причому в практиці він використовується поряд із понятійною парою «війна – мир» [6, с. 94]. Протягом 1908-1911 рр. тривало розроблення відповідного понятійного апарату.

Нарешті в часи СРСР в офіційне використання вводиться і сам термін «державна безпека». У липні 1934 р. при утворенні НКВС СРСР у його складі з'являється установа, що так і називається – Головне управління державної безпеки. Значною мірою цей термін відображав офіційний погляд керівництва країни про пріоритет інтересів держави над інтересами суспільства в цілому та інтересами особи зокрема.

У 1936 р. термін вводиться до тексту Конституції СРСР і починає вживатися у нормативно-правових актах, науково-правовій літературі. Це поняття охоплювало заходи, спрямовані на боротьбу з підіривною діяльністю супротивника. Передусім, посягання на державну незалежність, територіальну цілісність чи воєнну могутність СРСР [7, с. 117]. Аж до 50-х років ХХ ст. він використовувався без будь-яких роз'яснень щодо його значення. Щоправда, у подальші роки аналіз державної безпеки не мав системного, комплексного характеру і здійснювався в рамках окремих науково-дослідних установ спеціальних державних органів.

У дискусіях щодо визначення цього поняття частина авторів висвітлювала державну безпеку як стан непорушності суспільного устрою, територіальної цілісності держави й незалежності у визначенні зовнішньої та внутрішньої політики. Окремі автори розглядали державну безпеку як стан захищеності від «підіривної діяльності» супротивника. При цьому державна безпека СРСР полягала в захищеності основ суспільного й державного устрою країни.

Зрештою, і автори історії радянських органів державної безпеки зауважували, що ті є невід'ємною частиною механізму радянської держави, створені для захисту завоювань соціалізму від посягань зовнішніх і внутрішніх ворогів. Захист державної безпеки містив сукупність заходів різних органів радянської держави в боротьбі з підіривною діяльністю імперіалістичного табору і діями ворожих елементів усередині країни. Функцією ж КДБ був безпосередній політичний захист [8, с. 3-5]. Під останнім можемо розуміти захист державного ладу СРСР. Є підстави стверджувати, що фактично ототожнювалися заходи із забезпечення державної та політичної безпеки (остання трактується як комплекс заходів, спрямованих на збереження конституційно легітимізованого політичного ладу держави, забезпечення державотворення та конструктивної політики).

Відтак маємо досить повне і вичерпне тлумачення державної безпеки. Варто звернути увагу на недооцінку військової загрози. Авторі чітко відображали тогочасні ідеологічні уявлення, зауважуючи, що органи державної безпеки за характером своєї діяльності були політичними органами, покликаними захищати радянське суспільство від підіривних дій розвідок імперіалістичних держав.

Деякі науковці розкривали поняття «державна безпека» через систему суспільних відносин, що забезпечують захист державного й суспільного устрою, а в основу визначення державної безпеки поклали стан захищеності від підіривної діяльності противника. Так, Л. Григорян зазначав, що державна безпека – це стан непорушності основ суспільного та державного ладу. А на думку Ю. Булигіна, державна безпека – такий стан держави, за якого забезпечено стійкість її суспільно-політичного ладу [9, с. 17].

Науковець Г. Новицький виділяє групу авторів, які наполягають на тому, що державна безпека – це не що інше, як здатність радянської держави протистояти ворожим силам і захищати інтереси народу. Безпека радянської держави, на їхню думку, є станом, що характеризується здатністю дер-

жави протистояти натискові ворожих сил і захищати інтереси трудящих або всього суспільства (в умовах загальнонародної держави) [10, с. 24-25].

У Великій радянській енциклопедії термін «державна безпека» трактується як сукупність заходів, які здійснюються для захисту існуючого державного та суспільного ладу, територіальної недоторканності й незалежності держави від підривної діяльності розвідувальних та інших спеціальних служб ворожих держав, а також від противників існуючого устрою усередині країни [11, с. 151-153]. Відповідно до цього уточнювалося, що органи державної безпеки соціалістичних держав є знярядям соціалістичної держави, покликаним захищати соціалістичні завоювання трудящих.

Водночас автори юридичного словника замість поняття «сукупність» запропонували більш доречний термін «система», котра мала бути спрямована на охорону політичних та економічних основ радянської соціалістичної держави, її державних кордонів [12, с. 175-176].

Таким чином, в основу радянського тлумачення було покладено поєднання понять «стан» і «здатність», щодо яких велась мова про «систему заходів». Відповідно до цього і було витлумачено поняття «державна безпека». Так, автори Контрозвідувального словника зауважували, що державна безпека – це стан міцності незрушності й непохитності суспільного та державного ладу СРСР в умовах існування як внутрішніх (у перехідний період), так і зовнішніх класово-ворожих сил; здатність радянської держави протистояти підривній діяльності зовнішніх і внутрішніх ворогів [7, с. 72-73]. Згодом популярності стало набувати визначення державної безпеки як системи суспільних відносин. Так, Ю. Долгополов стверджував, що саме суспільні норми регулюють сукупність відносин, які забезпечують непорушність державного і суспільного ладу країни, її військового потенціалу й суверенітету та становлять державну безпеку.

Істотні зміни в політичній та економічній ситуації в країні наприкінці 1980-х

років зумовили перегляд концепції забезпечення безпеки держави, вихід вивчення проблем безпеки за межі закритих установ колишнього СРСР. Показовою стала публікація в журналі «Комуніст» В. Рубанова «Від культу секретності до інформаційної культури». Згодом він підкреслив підпорядкований характер інтересів держави інтересам суспільства, наголосивши на суспільній функції держави з погляду безпеки [13, с. 49]. Забезпечення державної безпеки ним ототожнювалося з необхідністю самозбереження держави та її розвитку.

Слід зазначити, що в СРСР термін «державна безпека» розумівся набагато ширше, ніж «безпека суспільства», що зумовлювалось особливостями історичного розвитку суспільства та влади. Сфера безпеки завжди була монополією держави і не тільки в практичному сенсі, а й у теоретичному. Самому ж уявленню про безпеку притаманний досить обмежений характер [10, с. 25-26].

Питання безпеки були окремим соціальним інститутом, що стояв вище багатьох інших. Ці проблеми гостро позначилися в період перебудови. Саме вони зумовили хворобливе реагування суспільної свідомості й неадекватне емоційно-психологічне сприйняття зусиль держави із забезпечення безпеки. Хвилі швидше емоційних, ніж професійних суджень фактично заперечували саму ідею інституту державної безпеки. Усвідомлення необхідності розумних обмежень прийшло лише в останні роки. Так, Д. Веденєєв розглядає тогочасні виступи як складову розвідувально-підривної роботи [14, с. 6-7].

У постбіполярний період процеси світового розвитку останнього часу – глобалізація, руйнація двополосного світового порядку, цивілізаційна криза – призвели до появи нових викликів і загроз, як наслідок – до нових підходів у вирішенні проблем безпеки будь-якої країни. Попри застереження ряду фахівців, поняття «безпека» набуло надто розмитого значення, на що вказує поширеність терміна «сек'юритизація». З'явилася концепція

human security, наука сек'юритологія. Однак остання зводиться до безпеки життєдіяльності.

У результаті цих тенденцій відбулася зміна ролі держави в сучасній світовій політиці. Хоча режим суверенітету й не ставиться під сумнів, класичний вестфальський суверенітет залишився в минулому. Розпочалося переосмислення ролі держави в суспільному житті. Не можна не погодитися з Г. Новицьким, який вказав на гіпертрофовані в минулому функції держави та необхідність їх зменшення при зростанні ролі громадянського суспільства.

Низка постсоціалістичних країн у нормативно-правовій базі мала закріплені положення, що істотно зближували поняття «державна безпека» та «національна безпека». В Україні це знайшло своє відображення в новій назві спецслужби – Служба **національної** безпеки України (СНБУ). Однак невдовзі законодавець осягнув різний за завданнями й обсягами об'єкт забезпечення безпеки, що впливав би з нової назви спецслужби. Тож логіка взяла своє, і спецслужба отримала нинішню назву – СБУ.

Російський учений С. Гончаров фактично ототожнив ці два поняття, запропонувавши під безпекою країни (національною безпекою) розглядати захищеність якісного стану суспільних відносин, що забезпечують прогресивний розвиток суспільства за конкретних історичних і природних умов від небезпек, джерелом яких є внутрішні й зовнішні суперечності, що також заслуговує на увагу. Саме такий підхід – вивчення суперечностей, які народжуються і зникають, дає можливість, на думку вченого, своєчасно вносити зміни до законодавства залежно від появи чи припинення дії загроз [9, с. 20].

Варто підкреслити, що концепція національної безпеки держави перманентно розвивається відповідно до цінностей, які нація вважає пріоритетними на певному етапі історичного розвитку. Разом з тим сфера безпеки суспільства продовжує залишатися цариною держави. І це певною мірою виправдано, адже держава передую-

сім є механізмом забезпечення безпечного існування соціуму. Так, Г. Новицький, як прихильник теорії суспільного договору, зауважує, що саме безпека соціуму є основним пунктом «угоди», яка укладається між суспільством і найманим ним державним апаратом [10, с. 5].

Перегляд поглядів на безпеку спричинив дискусію щодо співвідношення безпеки держави, особи і суспільства. Людина, суспільство і держава виділяються як основні об'єкти безпеки державно організованого суспільства. Однак основним суб'єктом забезпечення безпеки є передусім держава, що здійснює функції в цій галузі через органи законодавчої, виконавчої та судової влади. При цьому державна безпека належить до систем управління та інституту держави, оборони й державної таємниці, а національна безпека – до духовної, моральної, екологічної сторін життя нації [4, с. 46-47]. Зрештою, як справедливо зазначають сучасні дослідники, концентрація зусиль на державній безпеці чи розгляді безпеки особистості, як чомусь протилежному до безпеки держави, є неправомірною [15]. Не можна не звернути увагу й на істотну відмінність між поняттями «етнічна нація» та «політична нація» (під етнічною нацією мається на увазі певна етнічна група; що ж до політичної, то нині такою вважається спільнота громадян певної держави), що свого часу істотно вплинуло на відторгнення поняття «національна безпека» багатьма фахівцями.

Стосовно останнього поняття законодавець дає таке визначення: «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам...» [16]. Самих загроз у різних сферах суспільства закон нараховує понад 70, причому переважна більшість із них не стосується державної безпеки, а низка положень ст. 7 прямо стосується міжнародної безпеки.

У свою чергу державна безпека може бути визначена як свобода від загроз функ-

ціонуванню державного апарату при одночасному створенні умов для його розвитку й діяльності на користь суспільству.

Однак, якщо відмовитися від поняття «державна безпека» чи розглядати його в контексті національної безпеки, втрачає чіткість сфера діяльності спеціальних служб держави, виникає бажання наділити їх невластивими функціями. При цьому стає другорядною їхня основна діяльність [9, с. 20]. Зрештою, державна безпека не може бути ефективною без постійної підтримки і мусить складатися як із суспільної, так і з державної підсистем безпеки.

Нині більшість авторів визначають безпеку як певну характеристику стану системи та її основних складових. З огляду на це заслуговують на увагу висновки С. Гордієнка про те, що сучасне трактування безпеки як стану захищеності конкретного соціального об'єкта (особи, суспільства, держави) позитивно сприймається в політичних і наукових колах [17, с. 115]. Саме такий підхід у 2001-2004 рр. взято за основу при визначенні терміна «державна безпека» в різних виданнях науково-практичного коментаря до нового Кримінального кодексу України.

Зрештою, саме ст. 111 Кримінального кодексу України чітко вказує на те, що законодавець вважає посяганням саме на державну безпеку: «діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України...»

Так, у коментарі за редакцією М. Потебенька і В. Гончаренка зазначено, що державна безпека України – стан захищеності корінних підвалин суспільства, державних інститутів, необхідних для виконання державою своїх функцій з управління загальнозначущими справами суспільства. У виданні за редакцією С. Яценка вказано, що державна безпека України – стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, спокою людей (народу), громадської злагоди, довкілля, національної й релігійної рівності. На відміну від викладеного

в першому виданні, в основу останнього варіанта визначення покладено саме стан захищеності, тобто застосовано інший підхід [9, с. 18].

У подальшому термін було доопрацьовано й запропоновано таке визначення: «державна безпека – це стан захищеності державної влади, суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, спокою людей (народу), громадянської злагоди, довкілля, національної і релігійної рівності» [18, с. 231].

Шкода, але на подальших коментарях позначилися реалії часу. У коментарі за редакцією П. Андрушка, В. Гончаренка та Є. Фесенка державна безпека вже не згадується. Водночас певні міркування з цього приводу висловлюються в коментарі до ст. 111 (державна зрада). Безпосереднім об'єктом державної зради є суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека України [19, с. 271]. Усе це характеризувалось як складові національної безпеки.

Варто відзначити контррозвідувальний аспект тлумачення державної безпеки в Кримінальному кодексі України. Водночас це не вичерпувало самого поняття, на що вказував А. Ніколаєв, констатуючи посилання на розвідувально-підривну діяльність іноземних спецслужб. Такий підхід закріплено законодавством України, відповідно до якого контррозвідувальна діяльність – спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки [9, с. 19].

Як зазначає В. Погорілко, «державну безпеку можна розглядати не лише як певний стан держави (державного ладу) і як захищеність її суверенітету, незалежності та інших інститутів, але й як діяльність, тобто визначити державну безпеку і як вид діяльності держави (її функцію), який прийнято називати забезпеченням державної безпеки» [20].

Тож, на нашу думку, задля правильного з'ясування поняття «державна безпека», слід звернути увагу на власне державу. Остання виступає як окремий суб'єкт конституційно-правових відносин у ціло-

му та суб'єкт забезпечення державної безпеки зокрема, виконує функції забезпечення оборони й національної безпеки.

Державна безпека формується на основі безлічі об'єктивних і суб'єктивних процесів і як складна система розглядається у взаємозв'язку таких її базових функціональних елементів, як інтереси, загрози, захист. Тож у політико-правовому аспекті поняття «безпека» можна трактувати як результат діяльності держави, спрямований на досягнення завдань із забезпечення власної та національної безпеки. Водночас розвиток суспільства зумовив виділення економічної та інформаційної безпеки в самостійну функцію як держави, так і суспільства. Серед складових державної безпеки ми можемо відмітити економічну безпеку, інформаційну безпеку, боротьбу із сепаратизмом, протидію політичній радикалізації суспільства.

Найбільш прийнятним сучасним визначенням держави є її трактування як організації політичної влади, необхідної для виконання як класових завдань, так і загальних справ, що впливають із природи будь-якого суспільства. Це визначення точніше за інші й характеризує не лише поняття, а й соціальне призначення держави як інституту, що обслуговує інтереси класів і груп, що перебувають при владі, та самого суспільства.

У загальній теорії держави і права виділяються такі основні ознаки і риси держави: наявність апарату публічної влади, територіальних одиниць, суверенітету, законодавства, грошової системи, системи позик, оподаткування та фінансового контролю [21]. Відповідно, саме їх захищеність, на нашу думку, і можна вважати ознакою державної безпеки.

Тож ми знову повертаємося до питання суверенітету, про подвійну природу якого влучно зауважив М. Капітоненко. Окрім суверенітету *зовнішнього* як захищеності від впливу інших держав, він передбачає *внутрішній* суверенітет – абсолютизацію державних інтересів, їхнє цілковите панування над інтересами суспільства, людини чи соціальних груп [22, с. 209].

Відповідно, й державна безпека має два

важливі аспекти. Внутрішній передбачає систему законів, спрямованих на охорону державних інтересів у гуманітарній, політичній та економічній сферах, і проведення ефективної внутрішньої політики держави, яка забезпечує цю систему заходів; і зовнішній, під яким мається на увазі суверенітет, територіальна недоторканність та обороноздатність держави.

Невіддільними від них ми вважаємо «державний інтерес» і «державний механізм», що його реалізує.

Державний інтерес, тобто усвідомлення життєво необхідних потреб країни, становить одну з ключових складових державної політики. Саме на основі державної безпеки й будується державний інтерес, оскільки вона є однією з таких життєво важливих потреб. Водночас слід зауважити, що інтерес не можна класти в основу державної безпеки.

Щодо механізму держави, то не деталізуючи його, лише наголосимо на відмінності цього поняття від поняття державного апарату. Попри чимало спільних рис у цих термінах, державний апарат є складовою механізму держави. А його захищеність – однією зі складових державної безпеки.

Таким чином, державна влада – це система сформованих у порядку, передбаченому Конституцією та законами України, органів, які уособлюють законодавчу, виконавчу і судову владу. Державний апарат виступає в якості інструменту, за допомогою якого державна влада втілює в життя волю народу. Невід'ємними ознаками державної влади є її суверенність, тобто верховенство, повнота, неподільність, самостійність, незалежність від будь-якої організації (або особи) як усередині країни, так і за її межами [19, с. 264; 18, с. 227]. Тож, фактично, питання державної безпеки зводиться до питання захищеності державної влади.

Цікава думка про тотожне сприйняття за сучасних умов понять «державна безпека» і «безпека держави» була висловлена С. Гордієнком, який запропонував такі визначення: безпека держави – це спроможність системи суспільних відносин (у політичній, економічній, воєнній, науково-

технічній та інших важливих сферах діяльності суспільства), що безпосередньо пов'язана із забезпеченням оптимального функціонування її інститутів (насамперед державної влади), забезпечити безпеку держави, особи і суспільства за конкретного балансу їхніх життєво важливих інтересів; державна безпека – форма (різновид) національної безпеки, що передбачає спроможність держави забезпечувати стабільне функціонування державних та суспільних інституцій, а також стан їхньої захищеності від потенційних і реальних загроз [19, с. 115].

Проти такої тотожності категорично виступили С. Володін, А. Ніколаєв, А. Опальов, ряд інших учених. З огляду на напрацювання російських науковців А. Опальов пропонує визначити державну безпеку як стан захищеності основ конституційного ладу, політичного, економічного, оборонного, науково-технічного та інформаційного потенціалу держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, спричинених іноземними спецслужбами та організаціями, злочинними структурами, групами чи окремими особами. На думку вченого, у широкому розумінні державна безпека – це захищеність підвалін існування держави, тобто державна безпека є вищим зрізом національної безпеки. І не можна зіставляти її з іншими видами безпеки як рівнопорядкову. Державна безпека охоплює всі інші види безпеки, виокремлюючи в них свій об'єкт [9, с. 20].

Тож ведучи мову про державну безпеку, слід її звести до безпеки держави, тобто стану надійної захищеності життєво важливих інтересів і докорінних основ існування останньої. Безпека держави означає захищеність політичної системи влади з притаманними їй основними ознаками [23, с. 75-76].

Стосовно захищеності маємо на увазі

здатність держави протистояти ворожим посяганням або відсутність самої можливості руйнівного впливу на неї.

Висновки

Нині більшість авторів визначають безпеку як певну характеристику стану системи та її основних складових. Загалом це багатопланове явище, що охоплює всі сфери й рівні державного життя.

Зважаючи на розглянуті чинники та динаміку наукових поглядів, вважаємо, що державна безпека – це система гарантій, що передбачає збалансований стан функціонування держави, під яким маємо на увазі стан міцності та непорушності державного і суспільного ладу держави, її територіальної цілісності й незалежності у визначенні зовнішньої та внутрішньої політики. Це передбачає і стан захищеності, гарантований системою суспільних відносин та здатністю держави протистояти глобальним викликам і ворожим діям суб'єктів міжнародних відносин.

Тобто йдеться про захищеність державного суверенітету, державного апарату конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного та оборонного потенціалу України від зовнішніх і внутрішніх загроз. Державна безпека досягається шляхом прогнозування, попередження, виявлення та мінімізації негативного впливу існуючих і ймовірних загроз основним ознакам держави та дає їй змогу ефективно реалізовувати своє соціальне призначення щодо забезпечення подальшого розвитку особи, суспільства й держави.

Головними напрямками державної політики у сфері забезпечення державної й громадської безпеки на довгострокову перспективу повинні стати посилення ролі держави як гаранта безпеки особистості, удосконалення відповідного правового регулювання.

Література

1. Храбан І. А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур / І. А. Храбан. – К. : Варта, 2005. – 544 с.
2. Зданович А. А. Спецслужби в зеркале социологии / А. А. Зданович, И. И. Васильев // Труды общества изучения истории отечественных спецслужб. – М., 2005. – Т. 2. – С. 7-51.

3. Алфавит полицейских законов, разъяснений и циркуляров / Сост. В. М. Попов. – Кобеляки, 1913. – 730 с.
4. Государственная тайна и ее защита в Российской Федерации : Учебное пособие / Под общ. ред. М. А. Вуса и А. В. Федорова. 3-е изд., испр. и доп. ; Предисловие Р. М. Юсупова. – СПб. : Изд. Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2007. – 752 с.
5. *Васильев С.* Новые подходы к понятию безопасности России / С. Васильев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rau.su/observer/N03_99/3_09.HTM
6. *Кучма Д. Я.* «Міжнародна безпека» у семіотичних системах / Д. Я. Кучма // Державна політика забезпечення національної безпеки України : Актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання. Матеріали круглого столу (Київ, 19 лютого 2013 р.). – К. : НАДУ при Президентіві України, 2013. – С. 92-99.
7. Контрразведывательный словарь / Отв. ред. В. Ф. Никитченко. – М. : ВШ КГБ при СМ СССР, 1972. – 373 с.
8. История советских органов государственной безопасности : Учебник / Под. ред. В. М. Чебрикова. – М. : ВШ КГБ при СМ СССР, 1977. – 594 с.
9. *Пилипчук В. Г.* Еволюція наукових поглядів стосовно поняття «державна безпека» / В. Г. Пилипчук // Стратегічна панорама. – 2006. – № 2. – С. 17-20.
10. *Новицький Г. В.* Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : Монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.
11. *Карпушин Г.* Государственная безопасность / Г. Карпушин // Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1972. – С. 151-153.
12. Юридический словарь / Глав. ред. П. И. Кудрявцев. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1956. – Т. 1. – С. 175-176.
13. *Рубанов В. А.* Демократия и безопасность страны / В. А. Рубанов // Коммунист. – 1989. – № 11. – С. 43-55.
14. *Веденеев Дмитрий.* Последний рейд комиссара / Дмитрий Веденеев // Секретные материалы. – 2009. – № 23 (277). – С. 6-7.
15. *Балуев Д. Г.* Личностная и государственная безопасность : современное международно-политическое измерение : дисс. ... докт. полит. наук. – Нижний Новгород, 2004. – 487 с.
16. Закон України «Про основи національної безпеки» // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 39. – С. 351.
17. *Гордієнко С. Г.* Сутність та зміст поняття «державна безпека» / С. Г. Гордієнко // Стратегічна панорама. – 2003. – № 2. – С. 114-120.
18. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., перероб. та доп. / Відп. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2003. – 926 с.
19. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К. : Алерта; КНТ ; Центр навчальної літератури, 2009. – 964 с.
20. *Радовецька Людмила Василівна.* Концептуальні положення забезпечення державної безпеки України / Людмила Василівна Радовецька // «Актуальна юриспруденція». Юридичні науково-практичні інтернет-конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=658:081013-20&catid=79:2-1013 &Itemid=98&lang=ru
21. *Моисеев А. А.* Суверенитет государства в современном мире. Международно-правовые аспекты / А. А. Моисеев. – М. : Научная книга, 2006. – 246 с.
22. *Капітоненко М. Г.* Міжнародні конфлікти : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. Г. Капітоненко. – К. : Либідь, 2009. – 352 с.
23. *Корж І. Ф.* Державна безпека : методологічні підходи до системи складових поняття / І. Ф. Корж // Правова інформатика. – 2012. – № 4 (36). – С. 72-78.